

Oponentní posudek dizertační práce

PhDr. Petr Vybíral: **Variantnost neživotných maskulin a problematika spisovného jazyka ve škole (se zaměřením na lokál singuláru)**

Praha: PdF UK 2006, 232 s.

Přílohy, 98 s.

Autor předložené dizertační práce se v rámci existující variantnosti neživotných maskulin v češtině zaměřil na tvarovou podobu lokálu singuláru. I po tomto zúžení tématu se jeví tematický záběr P. Vybírala jako nesmírně široký (což není výtka). Ona šíře je dána dobře promyšlenými metodami práce a nazíráním na sledované jevy z různých aspektů.

P. Vybíral se zdařile vyrovnal s dosavadním bádáním v souvislosti s vývojem sledované variantnosti, nadto bylo třeba připomenout úlohu historického vývoje jazykového systému češtiny, pojetí jazykové normy, kodifikace a jazykové kultury v českém lingvistickém prostředí a vymezit značně rozkolísanou terminologii. Vlastní materiálový výzkum lok. sg. neživ. maskulin autor provedl především v ČNK, navíc s mnohými konfrontacemi se současnými gramatikami, slovníky a jinými zdroji. Provedená analýza současného stavu variantnosti, popis variant lok. sg. a zobecněné závěry mají několikery výstup (viz níže).

V posuzované práci zdůrazňuji především tyto skutečnosti:

1. Aktuálnost zvoleného tématu

Předložený výzkum a zobecnění nového pohledu na užívání morfologických variant v jazyce je v odborné sféře aktuální a současný stav jazyka dosud zachycen není. Důsledkem jsou pak mnohé nepřesnosti a zkreslené pohledy na jazyk, které se promítají i do školní výuky. Proto také následná lingvodidaktická aplikace je nanejvýš potřebná, zvl. v souvislosti s komunikační výchovou v souladu s RVP (požadavek nové učebnice, nové pojetí vyučování tvarosloví a celé mluvnice aj. – viz níže).

2. Splnění cíle

Jako stěžejní se mi jeví výzkumná práce s jazykovým materiálem, analýza poznatků a interpretace výsledků zkoumání. Materiálově bohatá práce umožňuje objektivní závěry týkající se především rozložení variant i jejich funkčnosti v komunikaci. Další cíle pak souvisejí s didaktickým využitím výsledků výzkumu v praxi, zvl. ve škole. Autor nastínil zamýšlené možné pojetí deskriptivnosti učebnice gramatiky i problematiku vyučování ve škole, využití korpusových zkoumání atd.

3. Metody dizertace

V dizertační práci lze zejména ocenit:

Výzkum prezentovaný ve stěžejní části práce byl proveden na materiálové bázi ČNK, ale autor také získané poznatky konfrontuje se zachycením těchto jevů ve slovnících, mluvnících, doplňuje poznatky z jiných výzkumů (viz rigorózní práce autora P. V., výsledek dvouletého experimentálního výzkumu, časopisecké a monografické studie, diskuse s lingvisty aj.)

Excerpovaný materiál je cenný jako materiál současný a adekvátně cílům materiál dokumentační, je dostatečně reprezentativní, takže umožňuje formulace dílčích závěrů. (Cenná budou i upozornění na některé nesrovnalosti při vyhledávání v ČNK.)

Výběr sledovaných slov, popis výskytu a komentáře k výsledkům, ostatně i vlastní zpracování prozrazují, že autor se zodpovědně vypořádal s dosavadní literaturou a s názory na sledovanou tematiku. Pojednání se jeví jako jasné, dokumentující údaje jsou přehledné a konkrétní.

Cením si vlastních postojů a názorů autora, vždy zdůvodněných a podložených (např. při uvádění výčtu faktorů ovlivňujících distribuci lokálových koncovek v singuláru nebo při zobecnění příčin existence variantních tvarů, dále např. poznámka o tom, že typové slovo hrad není vzhledem k lokálu voleno jako nejvhodnější atd.). Oceňuji také připojené hypotézy, mnohdy odvážné a obtížně doložitelné (např. domnívám se, že okrajově se vyskytující tvar lokálu sg. ve spojení na soudě by bylo zřejmě problematické vyložit působením lexikalizované podoby původního přechodníkového tvaru).

Odborné snažení autora dizertace ústí v úsilí, které by bylo v dosavadním pojetí kodifikace v češtině výrazně nové a převratné, rovněž pak i v následné školní jazykové výchově a v příslušné didaktice.. Doktorand nastiňuje možnosti vnést získané lingvistické poznatky do pedagogické práce, hledat nové lingvodidaktické přístupy znamenající nové formy a metody práce apod.

4. Výsledky dizertace – nové poznatky

Jako nové se jeví v češtině komplexní zachycení současného stavu v rozložení variant v lok. sg. neživotných maskulin. Nové jsou také některé názory autora, např. doporučuje přejít k větší „propustnosti“ tvaroslovné normy (termín autora P. V.), nepojímat kodifikaci jako preskripci systému, více se zaměřit na úzus, dynamiku proměn tvarosloví atd.

P. Vybíral neuzivá spojení varianty rovnocenné (uvedeno s vysvětlením), s čímž souhlasím. Doporučuji se zamyslet nad tím, zda by bylo možné (a vhodné, potřebné?) přijmout termín varianty stylově rovnocenné, tj. např. i ve významu termínového spojení užitého v práci: varianty zastupitelné.

Na str. 185 souhlasím s uvedenou tezí o „nepodceňování vlivu obecné češtiny jako přirozeného zdroje obohacování spisovné normy“ atd., ale doporučuji doplnit též o vliv užívání interdialektových jevů středomoravských (i když třeba s menší intenzitou výskytu než v případě obecné češtiny).

Souhlasím s autorem práce, že nelze dále studenty ve škole utvrzovat v „problematických“ postojích k nespisovnosti, neboť klasifikace jazykových jevů na spisovné a nespisovné (tj. správné a nesprávné) nepostihuje funkční a komunikační diferenciaci jazyka.

Zároveň oceňuji, že už do dotazu při vyhledávání materiálu byl zadáván stylový příznak jako výrazný určující faktor (kromě jiných). Autor sice přičítá korpusovému materiálu velkou váhu (a oprávněně), ale připouští, že texty ČNK jako texty psané už mohly dříve, tj. před tiskem, projít jazykovou korekturou, nadto je si vědom toho, že vyvstává nutnost pracovat také s existujícími mluvenými korpusy.

K novým poznatkům z hlediska školské praxe počítám:

- Návrh na nové, progresivní pojetí morfolgie češtiny spočívající v nastínění tezí k zamýšlené nové školské deskriptivní gramatice, v níž by se odrazily jevy běžné v komunikaci na celém území česko-moravsko-slezském (nikoli jevy ojedinělé, výlučné, ale s určitou frekvencí doloženého výskytu).

- Prezentace návrhu didaktického postupu zpracování některých jevů s využitím ČNK, návody na přímou práci studentů, instruktivní ukázky možných morfologických cvičení, využitelnost korpusové učebnice pro střední školy aj.

Poznámka: Jako přínosné doporučuji vydat disertační práci nebo její části tiskem.

5. Význam pro další rozvoj vědy a pro praxi

Provedený výzkum a jeho výsledky jsou prospěšné jak pro poznání synchronního popisu jazyka ve sledovaných jevech a v mnoha případech jsou korekcí údajů v současných mluvnicích, tak je zároveň zjištěný stav jazyka zdůvodněným východiskem pro uplatňování nových postojů k jazykové a komunikační výchově ve škole a nakonec i ve společnosti.

Konkrétní přínos pro praxi spočívá v nastínění nové gramatiky a posléze v novém pojetí výuky morfologie ve škole, a to v souladu s cílovými kompetencemi RVP základního i gymnaziálního vzdělávání. Jak plyne z dílčích závěrů autora, učebnice by měly odrážet funkční a účelné zacházení se současným jazykem, orientovat žáky (učitele, veřejnost) ve výrazových možnostech jazyka, a tedy i v existující morfologické variantnosti, ale nevnucovat, nepředepisovat atd.

6. Závěr

Závažné kritické připomínky k obsahové stránce posuzované dizertační práce ani k užitému postupu a metodám zpracování nemám. Práce odpovídá zvolenému tématu, má promyšlenou koncepci, odráží znalost vědeckého poznání oboru český jazyk, poznatky současné pedagogiky i didaktiky vyučování češtině.

Dizertace se jeví jako velmi zdařilá a prospěšná a splňuje podmínky kladené na doktorské řízení.

Doc. PhDr. Eva Minářová, CSc.
vedoucí katedry českého jazyka
Pedagogická fakulta, MU, Brno

V Brně 12. 5. 2006